

Poikkitaiteellisuutta puolalaisessa aforismissa

Pelkään taidesuuntien sekoittamista, esimerkiksi sosialistisen realismin renessanssia.

– Stanisław Jerzy Lec

”Aforismin rajojen rikkominen on vaikeaa, poikkitaiteelliset projektit ennenkuulumattomia ja aiheet koluttuja”, kirjoitti Ville Hytönen äskettäin Parnassossa. Hytönen tarkoitti suomalaista nykyaforismia, mutta ensimmäiseen ja kolmanteen huomautukseen on helppo yhtyä myös muunkielisen ja kaikenikäisen aforistiikan osalta.

Sen sijaan poikkitaiteellisuus ei ole aforismissa aivan ennenkuulumatonta: ainakin Puolassa vastaan on tullut muutamakin tapaus, joka houkuttaa käyttämään tuota – kylläkin hieman epämääräistä – termiä.

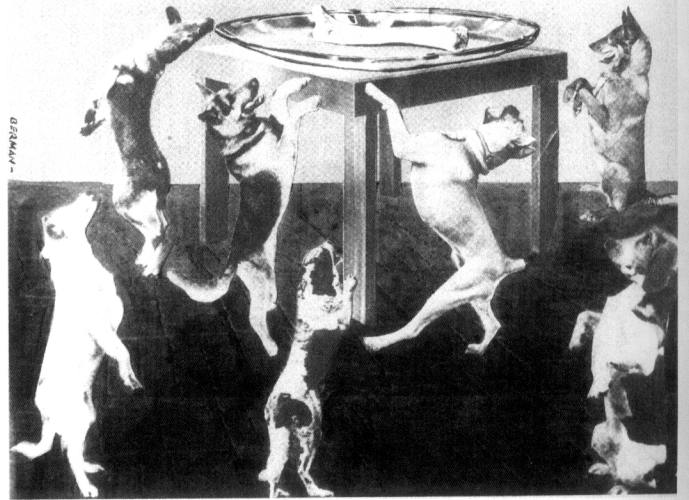
Poikkitaiteellisuudella tarkoitetaan kahden tai useamman taiteenlajin yhdistämistä, mutta mitä tahansa yhdistelmiä ei tuolla arvonnella kunnioiteta: esimerkiksi kuvitettuja kirjoja harvemmin mainitaan poikkitaiteellisiksi, ellei kuvittaja ole omassa osuudessaan käyttänyt harvinaisen luovaa, omaperäistä tai muulla tavoin huomiota herättävää otetta.

Pojatkin kuvittivat Lecią

Puolalaisen aforismin tunnetuimman edustajan Stanisław Jerzy Lecin mielmäkokoelmista on ilmestynyt jo hänen kotimaassaan useita kuvitettuja laitoksia.

Niistä ensimmäinen oli *Myśli nieuczczesane* -teoksen (”Siistimättömiä mielmiä”) toinen painos vuodelta 1959. Piirroset laati Daniel Mróz, joka tunnetaan Suomessakin Sławomir Mrożekin *Elefantti*-teoksen kuvittajana. Viimeisin kuvitettu laitos taas lienee 40 vuotta myöhemmin ilmestynyt mielmien, runojen ja proosan valikoima *Widzianem szkic do Nicości* (”Näin Tyhjiyden luonnoksen”), jonka ulkoasun suunnittelivat aforistikon pojat, graafikot Jan ja Tomasz Lec.

Mrózin käsittelyssä Lecin mielmät pääsivät arvoiseensa seuraan: mielmien ajankohtaisten piirteiden korostamisen sijaan hän koristeli teoksen sivut antiikin filosofien ja satiirikkojen pysteillä.

Lec: ”Myös nelijalkaiset nousevat toisinaan kahdelle jalalle. Mitäpä sitä ei tekisi ruoan vuoksi tai pelosta.” Piirros: Mieczysław Berman

Leikkittelyä ulkoasulla

Vielä omaperäisempään ratkaisuun päätyi graafikko Zofia Darowska, joka sai tehtäväkseen suunnitella ulkoasun *Myśli nieuczczesane nowe* -teoksen (”Uusia siistimättömiä mielmiä”, 1964) vuonna 1966 ilmestyneeseen toiseen painokseen.

Piirrosten sijaan Darowska hyödynsi kirjan grafiikassa erilaisia kirjainkokoja ja -tyyppejä, myös kaunokirjoitusta. Useimmille sivuille antaa ilmeensä jos jonkinlainen kokeilu ja leikkittely.

Darowskan laitos rikkoo surutta aforismikirjallisuuden kirjoittamattomia sääntöjä, esimerkiksi sitä, että kokoelmat ovat yleensä ulkonäöltään varsin askeettisia: aforismit seuraavat toisiaan siistinä riveinä valkoisen tilan tai korkeintaan hillittyjen vinjettien erottamina ja koruttomalla kirjaimella ladottuina.

Darowskalla sivu saattaa sisältää vain yhden aforismin, jonka ensimmäinen sana (tai kirjain) on ladottu kissankokoisin kirjaimin, tai sitten aforismeja on koottu yhdelle aukeamalle kolmisenkymmentä kappaletta tiiviisti ladottuun palloon tai pantu täyttämään koko sivu niin, ettei niillä tunnu olevan tilaa hengittää.

Useimmissa Lec-valikoimissa on vältetty samanaiheisten aforismien läheisyyttä; Darowska on puolestaan kerännyt yhdelle aukeamalle pelkästään ”ihminen”- tai ”ihmiset”-sanoilla alkavia aforismeja. Piti kirjaa poikkitaiteellisenä tai ei, niin aforismin rajoja rikkova se ainakin on.

Rippuu tietenkin lukijasta, näkeekö tällaisessa taitossa mitään mieltä vai kokeeko sen vain ärsyttäväksi.

Itse olen huomannut, että lukuisista hyllystäni löytyvistä *Myśli nieuczczesane* -laitoksista selailen ehkä mieluiten juuri tätä: poikkeuksellisen ulkoasun ansiosta siitä tuntuu joka kerran löytyvän tai suorastaan hypäävän silmille jotain uutta. Tästä oli hyötyä etenkin etsiessäni suomentamattomia aforismeja viime vuonna Siltalalta ilmestyneeseen *Siistimättömien mielmien* uuteen suomenkieliseen laitokseen.

Spod satyry wyjęte są rzeczy same przez się śmieszne.

W zwierzciadle mowy odbijają się często nagie ludzkie genitalia.

Sztuka aktorska dopiero zabkuje. Kiedyś zbliży się do naszego codziennego aktorstwa?

Rzekł nieboszczyk: Nie byłem egzystencjalistą!”

Nie jeden żelazny repertuar powinien pójść na złom!

Zasada: aktorowi-jakale nie wolno grać jakądy.

Wydaje się czasem, że sprawy bogów i ludzi są w rękę kogoś trzeciego.

28

125
Dona: Ecce Homo!
Czarnik zwycięży. Cotonieka.
Żyjemy dłużej! Niż inni.

Dwa czarne charaktery, a jak odmiennej barwy!

Są pisarze nieprzetłumaczalni na obce mowy. Tych można spokojnie propagować za granicą.

27

Aukeama Zofia Darowskan suunnittelema *Myśli nieuczczesane nowe* -teoksen laitoksesta (1966).

Mietelmiä julisteina

Samoihin aikoihin Lecin mietelmien kanssa maailmaa valloitti puolalainen julistetaide. Sen nimekkäimpiin edustajiin kuuluneet Jan Lenica ja Henryk Tomaszewski suunnittelivat Lecin varhaisten epigrammikokoelmien kansia 1940-luvulla, mutta myöhempää yhteistyötä heidän välillään ei ollut.

Sen sijaan Lecin aforismeista inspiroitui 1960-luvulla hänen vanha ystävänsä ja Puolan julistetaiteen *grand old man* Mieczysław Berman, joka tuli tunnetuksi jo 1930-luvulla valokuvakollaasin varhaisena edustajana.

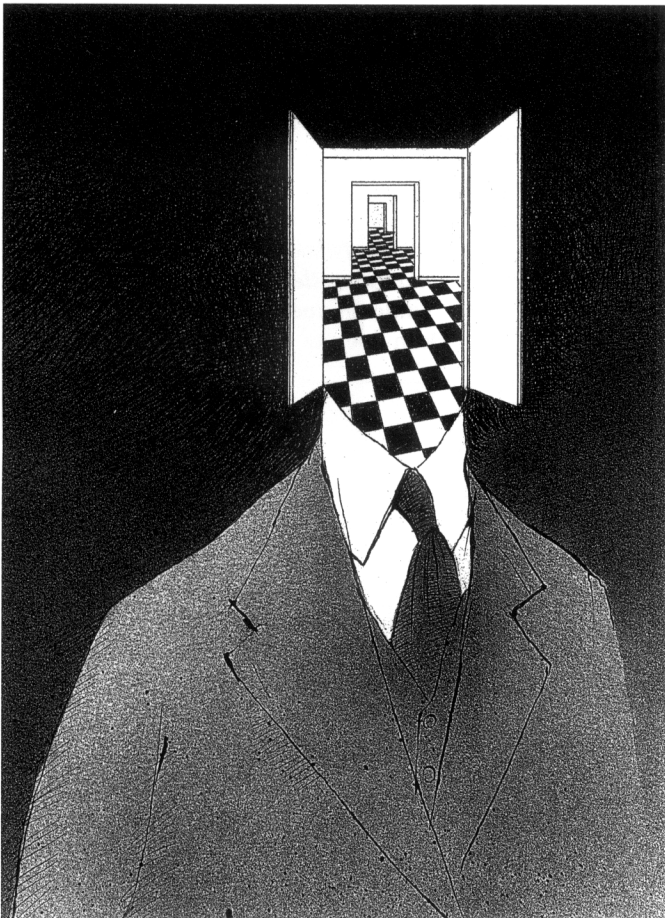
Berman teki yhteensä 45 julistetta siistimättömien mietelmien pohjalta, minkä lisäksi Lec kirjoitti hänelle varta vasten neljä koiraaiheista aforismia, joista syntyi ”Koiranelämää”-niminen julistesarja; kyseiset aforismit liitettiin sittemmin *Siistimättömiin mietelmiin*.

Bermanilla oli taipumusta yksinkertaisesti toistaa aforismiin sisältyvä kuvallinen idea, kuten oheisesta sarjaan kuuluvasta kuvasta näkyy, mutta hänen kollaaseissaan on omaperäisiäkin ratkaisuja. Lec itse piti niitä korkeassa arvossa.

Lecin ja Bermanin välisestä sukulaissieluisuudesta kertoo jotain se, että monet valokuvakollaaseista olivat syntyneet aforismeista riippumatta ja Berman huomasi vasta myöhemmin niiden sopivan tiettyjen siistimättömien mietelmien kuvallisiksi vastineiksi.

Korpak Lecin hengessä

Puolan nykyisistä pilapiirtäjistä ja graafikoista monessakin on Lecin henkeä, mutta ehkä yksi ylitse muiden on krakovalaisyntyinen, Suomessa vuodesta 1974 asunut Adam Korpak, jonka piirroksat tunnetaan Helsingin Sanomien ja tästä numerosta alkaen tämänkin lehden palstoilta.

AK

Adam Korpak: Hänellä oli avarat näköalat

Tällainen vaikutelma ainakin tuli Krakovan Jagellon yliopiston Collegium Maiuksen kahvilassa viime kesänä esillä olleesta Korpakin näyttelystä nimeltä ”Aforyzmy rysowane” (”Piiirrettyjä aforismeja”), jonka piirroksista suurin osa on alkujaan ilmestynyt Helsingin Sanomien mielipideosastolla.

Mielipidekirjoituksiin liittyviä piirroksia ei helposti tule ajatelleeksi itsenäisinä taideteoksina saati aforismeina, mutta näyttelyssä huomasin nimityksen osuvuuden ja piirrosten lukuisat yhtymäkohdat Lecin aforistiikkaan.

Kuten Lecin aforismeissa, myös Korpakin piirroksissa toistuvat tietyt motiivit ja hahmot, joista silmäänpistävimpiä ovat ehkä erilaiset kellotaulua pään paikalla kantavat hahmot. Niistä yksi oli näyttelyn julisteessakin, jossa suuri kellotaulupäinen pyöveli on iskemässä toista viisariaan kädessään pitelemäänsä ihmiseen (vrt. Lec: ”Kello lyö. Kaikki.”). Kellotaulu esiintyy myös itsenäisenä elementtinä, esimerkiksi vierivänä kivenä tai pyöränä jonka päällä tasapainoileva ihminen ylittää ammottavaa kuulua.

Näyttelyssä osa piirroksista oli varustettu selittävällä tai kommentoivalla tekstillä, kun taas näyttelykatalogissa kaikki piirroksat on jätetty ilman tekstejä. Piirroksat toimivat toki itsenäisinäkin ja jättävät sellaisina katsojalle enemmän tulkinnanvaraa, mutta poikkeitaiteellisimmillaan ne ovat yhdistäessään kuvaa ja sanaa tavalla, jossa kummankaan ei voi ajatella korvaavan toista.

Yksi Lecin useimmin käyttämistä keinoista on aforismin aloittaminen sananlaskulla tai fraasilla, jonka seuraava lause kiepauttaa nurin tai asettaa ironiseen valoon (”Hänen omatuntonsa oli puhdas. Hän ei milloinkaan käyttänyt sitä.”). Tällaisten aforismien sanalliskuvallisena vastineena voi pitää monia tekstillä varustettuja Korpakin piirroksia, joista ohessa yksi, alaotsikoltaan ”Hänellä oli avarat näköalat”.

Tekstitön aforismi

Tehokkaimpia Korpakin piirroksista ovat kuitenkin ne, joissa aforistinen oivallus sisältyy itse piirroksen ja jotka eivät näin ollen tarvitse mitään tekstiä tuekseen – aivan kuten aforismeista parhaita ovat ne, joille ei voi kuvitellaakaan täydennykseksi selittävää tekstiä, saati sitten piirrosta.

Näihin piirroksiin pätevät täydessä määrin Kai Niemisen sanat yhdestä näyttelykatalogin esipuheista: ”Kenellekään ei tulisi mieleen kysyä Adam Korpakilta: ’Onko kuvissasi jokin viesti?’ (...) Ne ovat viestien ruumiillistumia. Ja myös runoja, siinä mielessä että heti ne nähdessään katsojalle valkenee ettei niitä olisi voitu ilmaista millään muulla tavoin. Kysymys muodon ja sisällön välisestä suhteesta menettää merkityksensä.”

Korpakin parhaiden piirrosten äärellä tekee mieli sanoa samaa myös poikkeitaiteellisuuden käsitteestä – jos sillä on paljon merkitystä alun alkaen ollutkaan.

Kirjoittaja: Veikko Suvanto

Kirjoittaja on Krakovassa asuva kääntäjä.

To, co jeden poeta mówi o drugim poecie, można powiedzieć nie będąc żadnym.

Sen mitä runoilijalla on sanottavaa toisesta runoilijasta, pystyy sanomaan olematta kumpikaan heistä.
